

Відгук офіційного опонента Сюті Галини Мирославівни
про дисертацію Алли Володимирівни Горобець
«Лексико-семантичне та асоціативне поле «час» у художніх творах
письменників Вінниччини ХХ століття», що подана на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю – 035 Філологія
до разової спеціалізованої вченої ради Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Виявлення й характеристика логіко-семантичних зв'язків.
установлюваних між одиницями художнього тексту, – один із найбільш
продуктивних напрямків лінгвостилістичних текстознавчих досліджень. Саме
в цій царині реалізовано науковий пошук А. В. Горобець, результати якого
оприлюднено у кваліфікаційній праці «Лексико-семантичне та асоціативне
поле «час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття».

Сфокусувавши увагу на стратові лексики, яка покриває площину «час»,
дисертантка простежує семантичні й асоціативні зв'язки відповідних
номінацій з урахуванням того, що в загальномовній практиці і в художньому
тексті вони не завжди сумірні. Для опису таких зв'язків застосовує методику
польового структурування, завдяки чому вибудовує два темпоральні поля –
лексико-семантичне та *асоціативне*. Відразу відзначимо, що цей підхід
вважаємо виправданим, оскільки він дав авторці змогу: а) об'ємно
продемонструвати «відкритість» лексико-семантичних та асоціативних
валентностей і кореляцій, що їх розвивають назви часу в авторських ідіостилях
визначеного «просторового» фрагмента української прози ХХ століття;
2) чітко дистанціюватися від суголосних за проблематикою студій Л. Кравець,
О. Задорожної, О. Петрушенко та ін., засвідчивши чітке дотримання
принципів академічної доброчесності.

Сутність пошукової стратегії А. В. Горобець виявляють формулювання
мети («аналіз лексико-семантичного й асоціативного поля «час» у художніх
творах письменників Вінниччини ХХ століття» – с. 18) та *завдань* (с. 18 – 19).
Їх результативне виконання забезпечило належний рівень *наукової новизни*
праці, запоручило її *теоретичне значення* (насамперед – для поглиблення
теорії лексико-семантичних та асоціативних полів). Водночас *практичне*

значення рецензованої студії пов'язане з достовірністю досягнутих результатів. Сама дисертантка акцентує увагу на перспективності їх використання в науковій та навчально-методичній практиці вищої школи (с. 21). На нашу ж думку, їх цінність полягає ще у тому, що проаналізований матеріал може бути продуктивно використаний: а) у практиці загальномовної та авторської лексикографії, при укладанні словників різних типів; б) у лінгводидактиці – як інструмент формування мовно-культурної компетенції українців через показ естетики художнього слова.

Заслуговує на відзначення *матеріал* дослідження, який показово репрезентує специфіку регіонально маркованої мовотворчості. Однак вважаємо, що обґрунтування доцільності його вибору варто було доповнити тезою про те, що розглядуваний матеріал – різнорідний, світоглядно й естетично гетерогенний. Уналежнені за «просторовим» критерієм до «прози письменників Вінниччини», ці твори написані представниками різних творчих генерацій і різних світоглядних платформ (наведений перелік імен авторів переконливо це підтверджує). Мовно-естетична свідомість авторів сформована у різний час і в різних соціокультурних умовах, що не могло не позначитися на способах часоопису, вербалізації часової картини світу. Тому коментар щодо цього, на нашу думку, був би доречний.

Застосовані методи (описовий, спостереження, функційного, компонентного та контекстуального аналізу – с. 20) забезпечили ефективне розв'язання мети й завдань, сприяли належному описові лексико-семантичної та асоціативної художніх моделей часу. У їхніх межах: а) здійснено тематичну стратифікацію лексем – носіїв значення часу, б) описано загальні тенденції та індивідуально-авторські особливості стилістичної адаптації і структурно-семантичної трансформації часономенів, в) визначено за ключовим поняттям та описано структуру й моделі авторських тропів з архісемою 'час'. У комплексі ці здобутки умотивовують *актуальність* рецензованої дисертації.

Варто врахувати й те, що дисертація А. В. Горобець виконана не тільки з орієнтацією на особисті дослідницькі пріоритети, а й з урахуванням

напрямку наукової діяльності кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського «Актуальні проблеми дослідження мовних одиниць сучасної української мови в її загальнонаціональному та регіональному виявах» (с. 18).

Отже, кваліфікативні ознаки роботи дотримані, належно оформлені й підтверджують її статус наукової праці, на підставі якої авторка має право претендувати на присудження ступеня доктора філософії.

I розділ – «Теоретичні засади дослідження лексико-семантичного та асоціативного поля» (с. 24 – 51) – це традиційне обґрунтування теоретико-методологічних позицій. У ньому лаконічно узагальнено відомості щодо феномена лексико-семантичного поля (історія вивчення, методика структурування, стратегії аналізу), актуалізовано знання щодо природи мовних асоціацій, об'ємно розглянуто лінгвістичні концепції часу й основні напрямки вивчення категорії темпоральності в контексті сучасних лінгвістичних і суміжних із ними гуманітарних знань. З'ясування цих питань логічно пов'язано з осмисленням досягнень попередників – і українських (Л. Лисиченко, О. Маленко, С. Єрмоленко, І. Завальнюк, А. Межжеріна, О. Петрушенко та ін.), і зарубіжних (Й. Трір, В. Порціг, Л. Вайсгербер). Завдяки ґрунтовному ознайомленню з цим корпусом праць дисертантка вільно оперує знаннями щодо дистрибутивних характеристик ЛСП, розрізняє й тлумачить інші опорні поняття (*тематична група, лексико-тематична група, лексико-семантична група, темпоральність*), що формують терміноапарат дисертації. Щоправда, зауважуємо незначну некоректність у визначенні угруповань лексики «назви пір року», «назви періодів доби» тощо як ЛСГ на с. 26 дисертації і як ЛТГ у змісті.

Дисертантка має цілковиту рацію, стверджуючи, що методика польового структурування попри свою достатню апробованість залишається запитуваною, оскільки дає змогу вичерпно описати типи зв'язків між вербалізаторами тих чи тих загальномовних та оказіональних, контекстуальних значень. Погоджуємось також, що для моделювання

лексико-семантичного та асоціативного поля «час» базовим залишається ядерно-периферійний принцип стратифікації лексики.

З'ясовані теоретико-методологічні засади трактування лексико-семантичних полів як фрагментів мовної картини світу, відомості щодо принципів їх семантико-структурної організації стали базовими для практичного аналізу у розділі II «Структурно-семантична організація лексико-семантичного та асоціативного поля «час» (с. 52 – 143). Це стрижнева, найбільша за обсягом і концепційно виважена структурна частина, у якій схарактеризовано ядро і периферію ЛСП «час» (здійснено структурно-семантичний та функціональний аналіз ядерної темпоральної номінації *час* та номінацій – конкретизаторів значення часу), також проаналізовано однойменне асоціативне поле. У підсумку в складі ЛСП «час» виокремлено кілька домінантних ЛТГ із подальшим класифікаційним поглибленням – вичленуванням у їх межах мікрополів – «пори року» («зима», «весна», «літо», «осінь»), «періоди доби» («ранок», «день», «вечір», «ніч»), «назви місяців», «назви вікових періодів» («дитинство», «молодість», «старість») тощо. Імпонує те, що в межах відповідних польових структур і мікроструктур, дисертантка не оминає увагою контекстної синтагматики розглядуваних часономенів (пор., наприклад, розгортання синонімічного ряду *час – пора – врем'я*), простежує оцінність, яку актуалізують розглядувані номінації та якої вони набувають ситуативно, зокрема й під впливом ідеологічних чинників (як-от у словосполученні *таке врем'я*, яке «ужите в усно-розмовних діалогічних репліках персонажів творів на позначення нового післяреволюційного часу» – с. 59). Прикметно, що коментування прикладів з ідеологічно навантаженим іменником *жовтень* у дисертації не спостережено – і щодо цього хотіли б почути коментар дисертантки. Адже навряд чи у прозі, що значною мірою створена у добу ідеологічного утиску і (будьмо відвертими) тематично висвітлювала, описувала події жовтневого перевороту і постжовтневої дійсності, немає відповідних слововживань.

Переконливо, на нашу думку, представлено у розділі об'єктну та суб'єктну темпоральність, визначено первинну та вторинну темпоральність у структурі периферійних одиниць.

Для класифікації й опису асоціативно-образної розбудови назв часу дисертантка слушно спирається на принцип сенсорних асоціацій, що уможливорює чітку стратифікацію виявлених образів часу за ознаками «візуальне враження» (*кругле літо*), «одоративне враження» (*пахучий вересень*), «смакове враження» (*терпкава ніч*), «тактильне враження» (*м'який вересневий день*) тощо.

Загалом відзначимо змістовність цієї структурної частини дисертації, у якій переконливо схарактеризовано парадигматичні й синтагматичні відношення номінацій часу – назв мікрополів, об'єднаних у лексико-тематичні групи в межах лексико-семантичного поля «час». Це дає підстави визнати номінацію *час* однією з найбільш змістово навантажених одиниць у прозових текстах письменників Вінниччини.

Ключова ідея III-го розділу «Функційно-стилістична специфіка засобів художнього вираження часових понять» (с. 144 – 180), у нашому розумінні, така: загалом корелюючи з національною словесною традицією, з художньою стильовою нормою часоопису, ідіостилі письменників Вінниччини водночас демонструють урізноманітнення, оказіоналізацію типів образного профілювання у тропеїчних структурах. Відразу зауважу, що це твердження варто було сформулювати як висновкове.

Варто наголосити, що структурно-семантичні моделі творення різнотипних метафор, епітетних сполук, порівняльних конструкцій здійснено ґрунтовно, з акцентуванням відповідних сем моделювання змісту й оцінності. Для поглибленого дослідження зафіксованих тропів А. В. Горобець абсолютно виправдано застосовує традиційний функціонально-семантичний аналіз мінітекстів. Це дає змогу не тільки продемонструвати зони контекстного накладання, зрощення тематичної ЛСП «час» та компонентів тематичних сфер «людина», «природа», «предмети», «побут», «мистецтво»

тощо, а й виявити специфіку вербалізації часової картини світу у прозі письменників Вінниччини.

Семантичну динаміку часономенів авторка розглядає у контексті концептуальної деривації – здійснення такої когнітивної операції, коли одна базова інформація уподібнюється до іншої, що й зумовлює розвиток (розширення, нарощення, ускладнення) образного значення. Ці механізми вичерпно простежено: а) на рівні вичленування домінантних сем ‘колір’, ‘запах’, ‘звук’, ‘психологічне враження’, ‘особливості сприйняття’ які детермінують специфіку часової стратифікації художньої дійсності; б) на рівні лексичної сполучуваності. В цьому аспекті науково вартісні спостереження здійснено щодо іменникової, прикметникової та дієслівної синтагматики номінацій *час, зима, весна, літо, осінь, ранок, день, вечір, ніч тощо*, яка, власне, й виявляє актуальні типи темпорального образотворення.

Загальні висновки до дисертації відповідають поставленій меті, скоординовані із завданнями. Загалом вони аргументовано узагальнюють результати наукового пошуку А.В. Горобець, однак в окремих позиціях усе-таки потребують доповнення. Зокрема, на нашу думку, їх зміст увиразнили б відповіді на такі питання: наскільки співвідносними є зафіксовані в ідіостильовій практиці письменників Вінниччини засоби й способи часоопису з загальнонаціональною художньою традицією? Які типи вербалізації виявилися найбільш стійкими й універсальними в контексті часово-просторового представлення української художньомовної картини світу, які – мінливіші, а які, можливо, й зовсім okazіональні, індивідуально марковані?

Висловлені зауваження й міркування, також побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження. Його основні теоретичні положення та практичні результати належно апробовано шляхом обговорення на засіданні кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, у доповідях та на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях. 16 публікацій (8 – у фахових виданнях України, 3 – у закордонних виданнях,

5 – у збірниках матеріалів конференцій) різноаспектно й повно відбивають зміст праці.

Отже, ознайомлення з текстом дисертації «Лексико-семантичне та асоціативне поле «час» у художніх творах письменників Вінниччини ХХ століття», яка подана до захисту до разової ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, дає підстави констатувати: актуальність вирішуваної наукової проблеми, сформульовані теоретичні положення, значущість досягнутих практичних результатів, переконливість висновків засвідчують, що праця відповідає чинним вимогам п. п. 6, 7, 8, 11 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2022 року №44, підготовлена відповідно до напрямків наукового дослідження освітньо-наукової програми Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. За виконання цієї праці Алла Володимирівна Горобець цілковито заслуговує на присудження пошукуваного наукового ступеня доктора філософії в галузі знань «03 Гуманітарні науки» за спеціальністю – 035 Філологія.

Доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики
Інституту української мови НАН України

Г. М. СЮТА

Г.М. СЮТА

